

PRAVNI POLOŽAJ ŽENE U BRAKU – ISTORIJSKO- UPOREDNI PRIKAZ

Jasmina Nikšić

Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Republika Srbija

j.pljakic@uninp.edu.rs, ORCID: 0000-0002-8190-7565

Amina Crnovršanin

Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Republika Srbija

amina.c@uninp.edu.rs

Apstrakt

Pravni položaj žena u braku, kako u istorijskom kontekstu, tako i u savremenom pravu, predstavlja važan pokazatelj društvenih i pravnih promena u oblasti porodičnih odnosa. Iako Porodični zakon Republike Srbije definiše brak kao zakonom uređenu zajednicu muškarca i žene, zasnovanu na slobodnoj volji i ravnopravnosti supružnika, u praksi se pravni položaj žena vremenom menjao- od podređenog statusa ka ravnopravijem partnerstvu. Ovaj rad analizira pravni položaj žena u okviru institucije braka, sa posebnim osvrtom na zakonske propise i verska pravila koja uređuju bračne odnose. Dok pravo tradicionalno propisuje određene materijalne i formalne uslove za zaključenje braka- poput različitosti polova, međusobnog pristanka i odsustva zakonskih smetnji- savremeni pravni trendovi sve više teže liberalizaciji ovih kriterijuma. U tom kontekstu, cilj ovog istraživanja jeste da ispita kako se ove promene normi odražavaju na prava i obaveze žena u braku. Dodatno, upoređuju se statistički podaci o brakovima i razvodima u Srbiji, u prošlosti i sadašnjosti, kako bi se analizirale šire društvene promene koje utiču na ulogu žene u bračnom životu.

Ključne reči: brak, pravni položaj žena, pravno-istorijski razvoj, prava u braku, religijska pravila, društvene promene

LEGAL POSITION OF WOMEN IN MARRIAGE – HISTORICAL AND COMPARATIVE VIEW

Abstract

The legal status of women in marriage, both historically and in contemporary law, represents an important indicator of social and legal changes in the field of family relations. Although the Family Law of Serbia defines marriage as a legally regulated union between a man and a woman, based on the free will and equality of the spouses, in practice, the legal position of women has evolved over time- from a subordinate status to a more equal partnership. This paper examines the legal status of women within the institution of marriage, with a particular focus on both statutory law and religious regulations governing marital relations. While the law traditionally prescribes specific material and formal requirements for entering into marriage- such as the necessity of gender difference, mutual consent, and the absence of

legal impediments- contemporary legal developments increasingly reflect a trend toward the liberalization of these criteria. Against this backdrop, the study aims to explore how these evolving norms impact the rights and obligations of women within marriage. Additionally, statistical data on marriages and divorces in Serbia, past and present, are compared in order to examine broader social changes affecting the role of women in marital life.

Keywords: Legal and historical development, legal status of women, marriage, marital rights, religious rules, social changes

UVOD

U ovom radu biće predstavljena institucija braka kroz različite istorijske epohe, sa posebnim fokusom na pravni položaj žene u bračnoj zajednici. Prilikom pisanja ovog rada, korišćene su tri metode istraživanja i to: komparativni, istorijski i normativni. Brak, kao jedna od najstarijih društvenih institucija, prošao je kroz više razvojnih faza, a pravni i društveni status žene u braku značajno se menjao u skladu sa tim transformacijama. Iako se savremeni brak zakonski definiše kao zajednica muškarca i žene zasnovana na slobodnoj volji i ravnopravnosti, istorijski gledano, Žena je često imala podređen položaj u odnosu na muža, kako u porodičnom životu, tako i u društvenim odnosima.

Zakon predviđa određene uslove za zaključenje braka, uključujući dobrovoljni pristanak supružnika i odsustvo bračnih smetnji (poput srodstva ili prethodnog braka), ali ono što je ključno za ovu analizu jeste kako su pravne norme kroz istoriju definisale ulogu žene unutar braka- od njenog prava na imovinu, učešće u odlučivanju, pa sve do njenog statusa kao majke i supruge. Brak se, s pravne strane, ne posmatra samo kao lični već i kao društveni odnos koji reguliše i seksualno ponašanje i reprodukciju, ali i raspodelu uloga među partnerima.

ULOGA ŽENE U BRAKU KROZ ISTORIJU

U primitivnim društvima žena je bila smatrana božanskim, a ne isključivo ljudskim bićem, obdarenim najvažnijom moći- sposobnošću rađanja. Rađanje dece doživljavalo se kao posebna privilegija žene, zbog čega je njen položaj u zajednici bio visoko cenjen i poštovan. Međutim, otkrićem biološke osnove razmnožavanja započinje period muške dominacije, tokom kojeg žene gube gotovo sve društvene uloge osim one biološke- uloge majke i rađateljke potomstva. Mnogi starovekovni zakoonici bavili su se pravima žena, među kojima je jedan od najpoznatijih i najočuvanijih Hamurabijev zakonik iz antičkog Vavilona. Ovaj zakonik, poznat po načelu taliona ("oko za oko, zub za zub"), priznavao je određena prava ženi u braku. Tako je žena zadržavala pravo vlasništva nad svojim mirazom do smrti, nakon čega bi ga nasledila deca, iako je tokom braka mirazom upravljao muž. Takođe, muž je imao zakonsku obavezu da izdržava ženu u slučaju razvoda, ukoliko je žena mogla dokazati njegovu krivicu (Huseinspahić, 2011, str.201).

Supruga ili žena je pojam koji označava pripadnicu bračne zajednice ženskog pola, odnosno ženu u zakonski ili društveno priznatom braku. U većini društava žena

stupa u brak s muškarcem, mada u državama koje priznaju brak između osoba istog pola njen bračni partner može biti i žena. Iako su položaj žene u odnosu na muža, kao i njena prava i obaveze, varirali kroz različite kulture i istorijske epohe, sve do savremenog doba i pokreta za ravnopravnost polova, ona je u formalnom smislu uglavnom bila u podređenom položaju (Akrap, 2022, str. 8).

Pravni položaj žene u braku i generalno u društvenim životu jeste promenljiv položaj. Kako je porodica osnovna jedinica društva, a brak odraz porodičnih odnosa, tako je i najpodesnije posmatrati ulogu žene kroz različite oblike braka koji su karakteristični za pojedine periode razvoja ljudskog društva.

Međutim, položaj žena u prošlosti je bio izuzetno težak i izazovan. Autorka Akrap (2022), kaže da je većinski preovladavalo mišljenje, da je ženi mesto kod kuće i da je njena obaveza briga o deci i domaćinstvu, te su one imale dvostruku dužnost: morale su odgajati dete i kao majka i kao otac.

Žene su u odnosu na muškarce bile podcenjene, omalovažavane i diskriminisane. Rad se delio prema polu, te su shodno tome postojali muški i ženski poslovi. „Muškim poslom“ se smatrao lov na veće životinje, metalski rad, ribolov, rudarstvo, rad drvoseče i slično. „Ženski posao“ nije bio u potpunosti jasno definisan. Poslove koje su radile žene uglavnom su se svodile na pripremanje hrane, brigu o kući, deci i bolesnima, te podučavanje i šivenje odeće.

Manje ili više oštra segregacija polova je društvena norma, te je društveni položaj žene obično bio ravan položaju najnižih slojeva, a često i robova (Magezis, 2001). S obzirom da je brak bio ugovor, potpisivao ga je starešina domaćinstva, a ne supružnici. Za žene je brak bio izazovan, jer se na njih stalno motrilo. Žena je morala izvršavati svoje dužnosti, pre svega prema roditeljima svoga muža, pa onda i prema mužu. Morala je raditi u kući i pokazivati veliko poštovanje, dok je s druge strane muž uvek bio na strani svojih roditelja, a ne žene. Ako roditelji nisu bili zadovoljni snahom, sin se morao razvesti, bez obzira na svoja osećanja, jer su porodični interesi važniji od emocija (Golubović, 1981).

Žena sa druge strane nije imala pravo glasa ni izbora, niti mogućnost da se razvede. Možemo zaključiti da je ovo rigidan tip modela organizacije porodičnog života. Rigidan tip podrazumeva tradicionalnu podelu uloga po polu i uzrastu, patrijahalnu raspodelu moći, stroga i ograničena pravila ponašanja, te ograničenu komunikaciju među članovima (Alić, 2012).

Danas je takođe zastupljen rigidni tip modela organizacije porodičnog života, ali pored njega su sve više prisutni i drugi modeli i to: struktuirani model, fleksibilan tip i haotični model. Rođenjem deteta, naročito muškog, majka u većoj meri postaje član porodice. Time porodica dobija naslednika i smatra se da je muškarac ispunio svoju osnovnu društvenu dužnost. U prošlosti se smatralo da je muškarac bez muškog potomka predmet sažaljenja i nije se ostvario kao čovek, te nije ispunio osnovnu porodičnu dužnost. U suštini, žena postoji tek kada stupi u brak i izgradi svoj dom i porodicu.

Za razliku od današnjih brakova, pa čak ni u ranijoj istoriji, niko nije verovao u ulogu ljubavi u braku ili uopšte u njenu postojanost. Tradicionalni brakovi su se sklapali na veoma strog način, gde su muškarci bili zapovednici domaćinstva, a žene su imale uloge da mu budu pokorne i poslušne, kako duhovno tako i telesno. Glavni

argumenti za takav način života predstavljani su kao oblik zaštite žena, iako su im u stvarnosti onemogućavana brojna prava i mogućnosti koje su s pravom zasluživale. Bile su prinuđene da bez prava glasa i izražavanja mišljenja prihvate nametnuti brak i bez prigovora preuzmu ulogu u izgradnji porodice.

Autorka Bukal (2022) ističe da se žena u prošlosti nije smatrala samostalnim i racionalnim bićem. Preovladavalo je mišljenje da su žene sklone grehu i da nisu sposobne da brinu o sebi i svom telu, zbog čega im je bio potreban nadzor muškaraca. Njena uloga u porodici bila je gotovo beznačajna, dok su brak i majčinstvo predstavljali jedine društveno prihvaćene puteve samopotvrđivanja žene. Neudati status žena bio je gotovo neprihvatljiv i retko prisutan u društvu, a one koje su se odlučile za takav životni put često su bile izložene osudi i nerazumevanju svoje sredine.

Smatram da istorijski položaj žene u braku jasno pokazuje koliko su patrijarhalni obrasci oblikovali njen identitet i društvenu ulogu. Iako su određene promene postignute, mnoge norme iz prošlosti i dalje opstaju u savremenom društvu, često u prikrivenom obliku. Brak se dugo zasnivao na poslušnosti žene i njenom podređenom položaju, dok su prava i slobode bile ograničene. Danas, iako postoji veća ravnopravnost, nužno je i dalje kritički posmatrati uloge unutar porodice i raditi na uklanjanju svih oblika rodne diskriminacije.

PRAVNI POLOŽAJ ŽENE U RIMSKOM PRAVU

Savremena definicija braka kao zakonom uređene zajednice muškarca i žene suštinski se ne razlikuje mnogo od rimskopravnog koncepta. U najranijem periodu Rimskog carstva, brak se nije smatrao pravnim odnosom, već društvenom činjenicom sa pravnim posledicama.

U najširem smislu, brak je trajna zajednica žene i muškarca, ali po rimskom shvatanju, sama trajnost nije bila dovoljna za njegovu punovažnost. Za postojanje *iustum matrimonium* morali su biti ispunjeni određeni uslovi- u pogledu forme, ličnih svojstava supružnika, kao i saglasnosti sa zakonima, običajima i društvenim normama. Iako su rimski pravници retko nudili definicije, brak je izuzetak i jedna od retkih ustanova koja je definisana u njihovim spisima (Stefanović, Zarubica, 2020, str.36).

Pravnik Modestin daje sledeću definiciju braka: „*Brak je odnos muža i žene, zajednica svih oblika života, ustanova božanskog i ljudskog prava (Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio)*” (Stanojević, 2000, str.160)

Pored braka, postoji i trajna zajednica između lica suprotnog pola, koja nije zasnovana na zakonu. Po mom mišljenju, konkubinat predstavlja zanimljiv i složen oblik zajednice u rimskom pravu, koji se jasno razlikovao od braka. Iako je i u ovom slučaju reč o trajnoj zajednici muškarca i žene, za razliku od braka (*matrimonium*), konkubinat nije bio zasnovan na zakonu. Smatram da je ovakav faktički odnos najčešće nastajao zbog postojanja bračnih smetnji ili iz socijalnih i političkih razloga. Takođe, važnu ulogu igrala je i odsutnost namere da partneri žive u pravom bračnom odnosu, tj. bez *affectio maritalis*.

Posebno je zanimljivo to što se konkubinat najčešće javljao među ljudima različitog društvenog statusa- naročito kada je žena dolazila iz nižeg sloja, a muškarac nije želeo da joj prenese svoje ime, imovinu ili društveni položaj. Po mom mišljenju, ovo ukazuje na snažnu povezanost rimskog prava sa društvenim hijerarhijama tog vremena.

Zajednica bez formalnosti dodatno ga udaljava od pravnog braka, jer za razliku od braka bez manusa, konkubinat nije podrazumevao ni veridbu, ni imovinski ugovor. Posebno problematičan, iz današnje perspektive, bio je položaj dece rođene u takvoj zajednici- ona nisu bila priznata kao članovi očeve porodice i smatrana su vanbračnom decom (Stefanović, Zarubica, 2020, str. 44). Smatramo da je konkubinat (suložništvo) u rimskom pravu predstavljao pravno i društveno priznat oblik zajednice koji je, iako bez formalnog statusa braka, odražavao tadašnje norme, vrednosti i društvene nejednakosti.

Rimljani su poznavali dva oblika braka: brak sa manusom i bez manusa. Brak sa manusom, u kome je žena dolazila pod vlast muža, preovlađivao je među višim slojevima, dok je brak bez manusa bio raširen među plebejcima. Kasnije brak sa manusom gubi svoj značaj i kao opšti oblik odnosa između muškarca i žene javlja se brak bez manusa, u kome su odnosi između polova mnogo slobodniji.

Brak sa manusom

Da bi brak bio zaključen, bilo je neophodno da supružnici imaju pravo na brak (*ius conubii*), budu punoletni, da ne postoje zakonske prepreke (kao što su blisko srodstvo ili već postojeći brak), kao i da roditelji ili porodične starešine daju saglasnost. Rimski građani su imali pravo na brak, dok su plebejci to pravo dobili tek nakon donošenja Kanulejevog zakona 445. godine pre n.e.

Punoletstvo se za devojčice računalo od 12. godine, a za dečake od 14. Saglasnost paterfamilijasa bila je obavezna, jer se smatralo da žena prelazi iz jedne porodice u drugu, što nije bilo moguće bez odobrenja porodičnog starešine. Brak se u Rimu mogao sklopiti na tri načina:

coemptio (simbolična kupovina žene), **confarreatio** (verski obred sa sveštenikom i žrtvovanjem hleba od pira, uobičajen kod viših slojeva) i **usus** (sticanje supruge boravkom u istoj kući godinu dana, osim ako ne bi tri noći zaredom napustila dom, čime bi se rok prekidao).

Veridba (*sponsalia*) je bila svečano obećanje braka, često uz davanje prstena kao simbola vernosti. Raskid veridbe nije imao pravne posledice jer je brak morao biti dobrovoljan. Zanimljivi običaji prate rimsko venčanje: mlada je ritualno izgovarala simbolične reči, a mladoženja ju je prenosio preko praga da bi se izbegla loša sreća. Na dan venčanja, mladi su pevali pesme posvećene bogu braka Himeneju. U starom Rimu razvod je bio redak, ali moguć. Smatrao se privatnom stvari, a muž je mogao jednostrano raskinuti brak (*repudium*). Brak je prestajao i smrću supružnika ili gubitkom pravnog statusa (Ombla, 2024, str.15-17).

Brak bez manusa

U periodu rimskog principata došlo je do velikih promena u porodičnim odnosima i braku. Iako je u vreme republike u porodici dominirala vlast paterfamilijasa, kasnije

dolazi do postepene demokratizacije porodice. Žene dobijaju veća prava- ukida se tutorstvo i brak sa manusom postaje redak. Umesto njega, sve češći postaje brak **bez manusa**, u kojem žena zadržava svoju imovinu i pravni status.

Za brak bez manusa bila su potrebna dva uslova:

1. **Affectio maritalis**- uzajamna želja supružnika da stupe u brak.
2. **Nepostojanje bračnih smetnji**- kao što su blisko srodstvo, koje se sada računalo do četvrtog stepena u pobočnoj liniji.

Zakon je zabranjivao brakove između Rimljana i žena „nečasnog“ zanimanja, kao i između senatora i glumica ili oslobođenica. Preljubnici nisu mogli stupiti u brak međusobno. Veridba je postala pravno važna, pa je uvođena i kapara koju bi platio onaj koji prekrši obećanje. U braku bez manusa žena ostaje nezavisna, a muž ima obavezu da izdržava porodicu. Ako je žena imala sredstva, i ona je doprinosila. Njena imovina bila je pod posebnim režimom (paraferalna dobra), s ograničenim pravom upravljanja za muža. Ustanova **miraza** (imovina koju supruga donosi prilikom udaje) je ostala, a uvedena je i praksa da muž ženi daje poklon **propter nuptias (mehr)** kao zaštitu u slučaju razvoda. Kasnije, Justinijan je propisao da se poklon daje samo ako je muž primio miraz. Muževa vlast nad ženom značajno je smanjena- gotovo su ravnopravni. Ipak, preljuba žene bila je teže kažnjiva, čak i krivično gonjena. Razvod je postao složeniji, pod uticajem hrišćanstva. Postojao je: razvod sporazumno, jednostrani bez krivice (npr. impotencija, sterilitet), razvod zbog krivice, jednostrani otkaz bez razloga- ali uz sankcije. Ako je žena kriva, gubi pravo na miraz i poklon, a može biti zatvorena u manastir dok je muž je mogao biti novčano kažnjen (Ombla, 2024, str. 18-19).

PRAVNI POLOŽAJ ŽENE U BRAKU U SREDNJEM VEKU

U periodu od 5. do 17. veka, obuhvatajući srednji i rani novi vek, društvo je bilo snažno oblikovano muškom dominacijom. Muškarcima su bile dostupne šire političke, poslovne, lične i emotivne slobode. Nasuprot tome, žene su prema tadašnjim moralnim i društvenim normama bile očekivano poslušne, čedne, povučene, posvećene domu i porodici. Javna ideologija tog vremena otvoreno je ograničavala žensku slobodu i samostalnost. Ambivalentan stav prema ženama vidi se već u spisima svetog Pavla, posebno u Poslanici Efežanima. U njoj se navodi da žene treba da se pokoravaju svojim muževima, ali se istovremeno naglašava i obaveza muškaraca da vole i poštuju svoje žene (Novi Zavet, 1990. Efežanima 5). U srednjem veku crkva je dobila veliku ulogu u društvenom životu. Ona je propisivala ženama da čute i pasivnu podložnost muškarcu. Oduzeto im je pravo izbora muža, isključene su iz javnih delatnosti, uskraćivana im je sigurnost unutar braka (razvod je bio muška privilegija), proglašene manje vrednima, postale su vlasništvo muškaraca.

Njihov život je bio uveliko propisan staleškom pripadnošću i ulogom u porodici. Žene su trebale biti čuvane, te su zbog toga bile vezane za kuću, kao mesto na kojem

je žena stvarala svoj svet i održavala red brinući se o domaćinstvu, deci, a one bogatije i o slugama. Srednji vek im je doneo mnogo briga, neodobravanja njihovih želja i različita nezadovoljstva. Brak je najpre bio poslovna i diplomatska stvar u kojem su sa određenim ugovorima roditelji supružnika dobijali određeni profit.

Žene su u trenutku udaje imale veliku vrednost, jer su njihove rodbine, a pogotovo one plemenitog roda, dobrom udajom kćeri sticale dobre političke veze i jačale svoju političku i statusnu moć (Ponjavić, 2014, str. 92). Crkva je imala veliki uticaj na zakonodavstvo. Ostvarila je neke zakone poput neraskidivosti braka, monogamiju, sprečavanje ženidbe među krvnim i duhovnim rođacima, najpre do četvrtog stepena, potom do sedmog, te zakon o posvajanju dece (Bujuklić, 2013, str. 75).

Takođe, ženama su bile uskraćene gotovo sve imovinske i nasledne slobode. Po pravilu, sve što bi žena donela u brak prelazilo je u vlasništvo muža, uključujući i miraz. U nekim slučajevima, udovice su mogle imati ograničeno pravo korišćenja imovine, ali ne i potpunu kontrolu nad njom. Uloga žene bila je ograničena na reproduktivnu funkciju i poslušnost, dok su njena prava bila zavisna od milosti muža ili oca.

Iako su pojedine žene, naročito pripadnice plemstva ili redovnice u samostanima, imale pristup obrazovanju i izvesnoj intelektualnoj aktivnosti, to je bila retkost. Većina žena bila je isključena iz obrazovnih, kulturnih i pravnih tokova društva.

Srednji vek je, i pored izuzetaka, bio vreme sistemske diskriminacije žena u gotovo svim aspektima života- naročito unutar institucije braka, koja je predstavljala osnovnu društvenu jedinicu, ali i okvir kontrole nad ženskom seksualnošću, slobodom i identitetom.

PRAVNI POLOŽAJ ŽENE U BRAKU U ISLAMSKOM PRAVU

U šestom veku su prilike u Arabiji bile takve da je čak bilo krajnje poniženje imati kćer i ljudi su se sklanjali od drugih radi ove sramote i dvoumili se da li da svoje ćerke ostave u životu podnoseći sramotu ili da je živu zakopaju. Žene su nasleđivane kao stvari i muškarci su imali po nekoliko žena izvan braka i otvoreno se time hvalili. Pre uspostavljanja jedinstvenog sistema bračnog prava, brak se najčešće zaključivao otmicom, kupovinom žene ili ugovorom između porodica, pri čemu je muž imao gotovo apsolutnu vlast u braku. Imao je pravo da u svakom trenutku otera ženu, pa čak i da je usmrti u slučaju neverstva. Nasuprot tome, u brakovima zasnovanim na uzajamnom sporazumu, žena je imala znatno veću slobodu i ravnopravnost, uključujući pravo da samostalno odluči o prestanku braka. Jedinstven sistem bračnog prava formiran je revizijom arapskih bračnih običaja, pri čemu su pojedine prakse ukinute, neke modifikovane, a uvedene su i nove pravne norme (Čović, 2020, str.164). Žena u ovom periodu nije imala pravo na svoje telo, na život, na odlučivanje o izboru muža, na odlučivanje ni o čemu u porodici pa ni o vlastitoj deci, nije imala pravo na obrazovanje, ni na nasleđstvo.

Reformama koje je doneo Islam kroz propise Kur'ana i Sunnet Muhammed s.a.v.s., značajno su redefinisana prava žene u braku i porodici, u odnosu na predislamske običaje. Poslanik Muhammed s.a.v.s. je na samom početku svog poslanstva isticao

važnost uloge žene i skretao pažnju svojim ashabima (pratiocima) na blag tretman prema ženama.

Sa islamom žene su dobile pravo na život, dobile čast i poštovanje kao kćeri, supruge, majke, pravo na obrazovanje, pravo na izbor muža, pravo na razvod, pravo na bavljenje profesijom, pravo da bude ravnopravan partner u braku, pravo na nasledstvo i upravljanje imovinom po svojoj volji.

Verski zakon islama zove se šerijat. Sama reč šerijat potiče od arapske reči *šaria*, koja označava *pravi put*, a u širem smislu podrazumeva učenje islamske vere ili božjeg zakona kao i božjeg zakona zasnovanog na Kur'anu (Mitrović & Bovan, 2009, str.102).

U islamu je monogamija osnovni oblik braka, dok je poligamija dozvoljena kao izuzetak i pod određenim uslovima, pri čemu Kur'an ograničava broj žena na četiri, ali istovremeno dozvoljava mnogoženstvo samo onima koji su sposobni da prema svim suprugama postupaju pravedno i ravnopravno. Kur'an priznaje mužu vlast nad ženom u braku ali se to ne odnosi na njenu imovinu i produkte rada. U šerijatskom pravu brak može prestati: prirodno- smrću jednog od supružnika, ili pravno-otkazom, uzajamnim sporazumom, sudskom presudom ili poništajem. Pravo otkaza (repudijacije) uglavnom pripada mužu, dok žena može tražiti razvod samo ako joj je to izričito dozvoljeno ugovorom. Ovo se pravda verovanjem da bi žena mogla nepromišljeno zloupotребiti to pravo. Repudijacija se može izjaviti usmeno pred dva svedoka ili pismeno, bez navođenja razloga, i predstavlja pojednostavljen način razvoda u nekim državama. Postoje dva oblika- opoziva i neopoziva. Kod opozive, muž može vratiti ženu u roku od 90 dana, tokom kojeg važe obaveze vernosti i međusobnog naslednog prava, slično sudskoj rastavi (Čović, 2020, str.167).

Smatram da su u periodu pre objave Kur'ana Arapi činili velike greške kada je u pitanju položaj žene, njena vrednost i uloga u društvu. Praksa živog zakopavanja kćeri, višestrukih žena bez obaveze prema njima, uskraćivanje osnovnih prava ženama, kao i njihovo tretiranje kao imovine, predstavljaju mračno poglavlje ljudske istorije. Međutim, dolaskom Poslanika Muhammeda s.a.v.s. i objavom Kur'ana, položaj žene doživljava duboku, suštinsku promenu. Islam jasno definiše prava žene i muškarca, postavljaajući temelj braka na uzajamnom poštovanju, pravdi i časti. Verujem da je brak u islamu, u svojoj izvornoj formi, najčistiji i najpravedniji oblik zajedničkog života, jer štiti i prava i dostojanstvo oba supružnika, uz jasno propisane moralne i pravne norme koje služe očuvanju porodičnih vrednosti.

PRAVNI POLOŽAJ ŽENE U SAVREMENOM BRAKU

Sa donošenjem savremenih zakona, žene su dobile prava koja su im u prethodnim epohama bila uskraćena. Danas žena ima pravo glasa u okviru braka, što znači da zajedno sa svojim partnerom učestvuje u donošenju važnih odluka koje se tiču zajedničkog života. Na primer, bračni partneri danas ravnopravno odlučuju o broju dece, podeli kućnih i profesionalnih obaveza, kao i o drugim aspektima porodičnog života. Za razliku od srednjeg veka i ranijih istorijskih perioda, kada žena nije imala pravo da odlučuje, savremeno društvo prepoznaje njenu ulogu kao ravnopravnog člana porodice i zajednice.

U modernim društvima, žena se posmatra kao samostalna jedinka koja teži ka ravnopravnosti, kako u privatnoj, tako i u javnoj sferi života. Zakon štiti ženu od fizičkog i psihičkog zlostavljanja, naročito u okviru braka i porodice, čime se doprinosi očuvanju njenog dostojanstva i bezbednosti. Takođe, ženama je omogućeno da raspolazu zajedničkom imovinom u braku, a sve što se stekne tokom zajedničkog života, prema savremenim zakonima, ravnopravno se deli među supružnicima.

U većini razvijenih zemalja, položaj žene i muškarca u okviru bračnih i porodičnih odnosa je izjednačen. Ipak, u pojedinim državama, kao što su Indija i Turska, tradicionalni obrasci i dalje utiču na zakonske i društvene norme, zbog čega potpuna ravnopravnost još nije postignuta. Na primer, u Indiji, iako zakon priznaje jednaka prava supružnika, u praksi žene i dalje često trpe pritiske da se povinuju volji muža i njegove porodice. U ruralnim oblastima ove zemlje još uvek su prisutni dogovoreni brakovi, a žene retko imaju mogućnost da odlučuju o svom obrazovanju ili zaposlenju. (Kadam, 2015)

Suprotno tome, u zemljama kao što su Švedska i Norveška, žene uživaju visok stepen društvene i pravne ravnopravnosti. U ovim državama, zakoni o porodijskom i roditeljskom odsustvu, jednaka plata za isti rad, kao i mere za zaštitu od porodičnog nasilja, predstavljaju konkretne korake ka jednakom tretmanu žena i muškaraca. U islamskim državama, kao što je Saudijska Arabija, žene su donedavno bile podložne strogim pravilima, uključujući zabranu vožnje automobila i potrebu za dozvolom muškog staratelja za određene odluke. Međutim, poslednjih godina dolazi do postepenih promena- ženama je, na primer, dozvoljeno da voze, da rade određene poslove i da učestvuju u javnom životu.

Takođe, primer žena u Ruandi pokazuje kako čak i u postkonfliktnim zemljama može doći do snažnog ženskog angažmana- nakon genocida 1994. godine, žene su zauzele značajne političke pozicije, pa je danas Ruanda jedna od vodećih zemalja u svetu po procentu žena u parlamentu.

U širem društvenom kontekstu, žena danas ima pravo na slobodan izbor u vezi sa načinom života. Ima mogućnost da sama odluči da li želi da uđe u brak, da živi u vanbračnoj zajednici, ili da ostane van takvih odnosa. Takođe, ima pristup obrazovanju, tržištu rada i društvenom angažmanu, što joj omogućava da se razvija kao autonomna i ostvarena ličnost. Savremeno društvo, iako još uvek suočeno s brojnim izazovima, ide ka ostvarenju potpune ravnopravnosti polova, gde žena ima jednake šanse i mogućnosti kao i muškarac.

Iako se čini da su žene danas zakonski zaštićenije i da su bračni odnosi ravnopravniji nego u prošlosti, smatram da su današnji brakovi daleko od idealnih. Savremeno društvo često nameće sliku "savršenog" braka, partnerstva i jednakosti, ali realnost je mnogo složenija. Muško-ženski odnosi su u velikoj meri poremećeni- često se gubi osećaj poštovanja, razumevanja i zajedništva koje je nekada činilo osnovu bračne zajednice (Kašić, 2011, str.57/96).

Pojedinci sve češće ulaze u brak iz površnih razloga, dok se istinske vrednosti kao što su poverenje, odanost i međusobna podrška zanemaruju. Takođe, u trci za samostalnošću i ličnim ostvarenjima, često se zaboravlja da brak zahteva kompromis i zajednički rad. Deluje kao da su žene i muškarci sve više u „borbi“ za dominaciju,

umesto u partnerstvu koje bi trebalo da bude zasnovano na ravnoteži i uzajamnom poštovanju. Ipak, pozitivno je to što se sve više prepoznaje potreba za izjednačavanjem uloga i odgovornosti. Pravna i društvena regulativa polako, ali sigurno, ide ka uspostavljanju ravnoteže među polovima, gde nijedna strana nije ni nadređena ni podređena, već jednako vrednovana. Smatram da je to jedini put ka zdravijim i stabilnijim brakovima u budućnosti.

PRAVNI POLOŽAJ ŽENE U BRAKU U SRBIJI – NEKAD I SAD

Pravni i društveni položaj žene u braku u Srbiji prošao je kroz značajne promene od srednjeg veka do savremenog doba. U tradicionalnom, patrijarhalnom društvu, žena je bila u potpunosti potčinjena muškarcu, kako u porodici, tako i u društvu uopšte. Brak nije predstavljao emotivnu vezu, već pre svega društveni i ekonomski ugovor, u kojem je žena bila sredstvo za očuvanje porodične loze i prenošenje imovine.

U srednjem veku, crkva je imala ogroman uticaj na društvene norme i zakonodavstvo. U skladu sa učenjima hrišćanstva, žena je bila podređena muškarcu – što se posebno vidi u spisima svetog Pavla, gde se naglašava ženska poslušnost mužu, dok se istovremeno nalaže i muževljeva dužnost da voli i poštuje svoju ženu (Novi Zavet, 1990, Efežanima 5). Iako su oba pola imala određene dužnosti u braku, pravna praksa i društvene norme u suštini su favorizovale muškarce.

Prema tadašnjim zakonima, žena je bila obavezna da prilikom udaje donese miraz, nad kojim je muž imao pravo uživanja, ali ne i potpunog vlasništva. Ipak, za razliku od pojedinih drugih evropskih zemalja, žena u Srbiji udajom nije gubila poslovnu sposobnost, što je bio izuzetak u srednjovekovnim pravnim sistemima (Bujuklić, 2013, str. 75). Uprkos tome, žena je ostajala pod zakonskim i društvenim tutorstvom – najpre oca, a potom muža.

Na selu, život žena bio je određen ekonomijom domaćinstva i rodnom podelom poslova. Dok su muškarci obavljali fizički teže radove, poput oranja, žene su radile „lakše“, ali brojno raznovrsne poslove: negu dece, tkanje, kuvanje, čišćenje, gajenje stoke, obrađivanje okućnice i pomoć u poljoprivredi. Njihova radna snaga bila je presudna za opstanak domaćinstva, iako nisu imale pravo odlučivanja u zadruzi (Vukosavljević, 1983; Cvijić, 1987; Ilijić, 1999). Poštovanje žene u porodici sticalo se kroz njen trud, posvećenost i majčinstvo – ali ne i kroz pravnu moć.

U patrijarhalnoj zadruzi žena nije imala slobodu izbora partnera, niti pravo na razvod. Kazne za neverstvo bile su izuzetno stroge za žene, uključujući čak i smrtnu kaznu, dok je muška preljuba često bila tolerisana (Vukosavljević, 1983). Žena je retko napuštala dom, jer je porodica predstavljala osnovnu jedinicu zaštite – ali istovremeno i okove zavisnosti i potčinjenosti.

S vremenom, brak je postajao moralna i društvena obaveza. Glavni cilj mu je bilo rađanje naslednika i očuvanje porodične loze. Ne postoje precizne zakonske granice starosti za stupanje u brak, pa su devojčice često udavane već u ranom detinjstvu. Postoje zapisi o devojčicama koje su sa devet godina ostajale trudne, a odluke o braku donosili su isključivo roditelji ili porodični starešine (Ponjavić, 2014). Tek sa modernizacijom društva i reformama u zakonodavstvu, položaj žene u braku počinje značajno da se menja.

U savremenom pravnom sistemu Srbije, žena uživa ravnopravan status sa muškarcem. Zakonodavac danas priznaje ženama niz prava: pravo na slobodan izbor bračnog druga, pravo na razvod, pravo na slobodno odlučivanje o rađanju (uključujući pravo na abortus i medicinski potpomognutu oplodnju), zajedničko roditeljsko pravo sa mužem, pravo na imovinu, pravo na nasleđe, kao i pravo na zaštitu od porodičnog nasilja (Ilić, 2020, str. 201–203).

U savremenom porodičnom pravu žena u braku ima ravnopravan status sa mužem (Porodični zakon, čl. 4). To znači da supružnici imaju jednaka prava i obaveze, uključujući zaštitu imovinskih i ličnih prava. Jedno od najvažnijih imovinskih prava supruge jeste pravo nasleđivanja. Prema Zakonu o nasleđivanju Republike Srbije, supruga ima siguran nasledni položaj. Kada iza ostavioca ostanu deca, ona nasleđuje zajedno sa njima i deli imovinu u jednakim delovima. Ako ostavilac nema potomke, supruga nasleđuje polovinu zaostavštine, dok drugu polovinu dobijaju njegovi roditelji. U slučaju da nema ni dece ni roditelja, celo nasleđstvo prelazi na suprugu. Na ovaj način zakon obezbeđuje zaštitu i ekonomsku sigurnost žene nakon smrti muža.

Ustav Republike Srbije jemči ravnopravnost žena i muškaraca. Član 21. propisuje jednakost pred zakonom i zabranu diskriminacije, a član 62. garantuje slobodu braka, ravnopravnost supružnika i zaštitu porodice, majke i deteta. To znači da žena ima pravo da slobodno bira partnera, da u braku bude ravnopravna i da uživa jednaku pravnu zaštitu. Žene danas imaju pristup obrazovanju, radu i javnom životu, kao i institucionalnu zaštitu, posebno u vezi sa majčinstvom i nasiljem u porodici. Iako u nekim sredinama i dalje postoje patrijarhalni obrasci, pravni sistem Srbije obezbeđuje ženama punu jednakost i zasnivanje braka na slobodnoj volji, poštovanju i ravnopravnosti.

ZAKLJUČAK

Analizom pravnog položaja žene u braku u različitim istorijskim periodima i različitim pravnim sistemima zaključujemo da je uloga žene u bračnoj zajednici snažno oblikovana društvenim normama, religijskim učenjima i pravnim sistemima određene epohe. Kroz istoriju, žene su često bile pravno i faktički podređene muškarcima, tretirane kao deo porodične imovine, bez prava na samostalno donošenje odluka o sopstvenom životu, imovini, pa čak i o sopstvenom telu. Rimskim pravom žena je prelazila pod vlast supruga, dok su srednjovekovni hrišćanski i islamski normativni okviri insistirali na pokornosti i tradicionalnim rodnim ulogama. Često su brak i majčinstvo predstavljani kao jedini „prihvatljivi“ načini ženskog ostvarenja. Ovaj rad predstavlja komparativni metodološki okvir kroz koji se analizira pravni položaj žene u braku, pružajući istorijski i uporedni prikaz razvoja njenih prava od tradicionalnih patrijarhalnih društava do savremenih pravnih sistema. Međutim, razvojem društva, slabljenjem uticaja patrijarhalnih struktura i porastom ideja o ljudskim pravima i rodnoj ravnopravnosti, pravni položaj žene se postepeno menjao. Posebno u novijem vremenu, žena se afirmiše kao ravnopravni pravni subjekt, sa sopstvenim imovinskim pravima, slobodom izbora bračnog partnera, kao i pravom na razvod, starateljstvo i zaštitu od nasilja.

Porodični zakon Republike Srbije, kao i brojni međunarodni dokumenti koje naša država priznaje, garantuju formalnu jednakost supružnika, zabranjuju diskriminaciju po osnovu pola i afirmišu slobodu volje kao osnov zaključenja braka. Ipak, i pored zakonske ravnopravnosti, praksa često pokazuje da su žene i dalje u nepovoljnom položaju – bilo zbog ekonomske zavisnosti, tradicionalnih uverenja, nedovoljne zastupljenosti u odlučivanju, ili zbog prisutnosti rodno zasnovanog nasilja. Stoga je važno razumeti pravni i istorijski kontekst razvoja ženskih prava u braku kako bi se identifikovale preostale prepreke i preduzele mere za njihovo otklanjanje. Kritički posmatrano, iako je u normativnom smislu učinjen značajan iskorak ka rodnoj ravnopravnosti, ostaje očigledan raskorak između zakonskih odredbi i njihove primene u svakodnevici. Postojeće norme često nemaju dovoljnu snagu da se suprotstave duboko ukorenjenim društvenim obrascima koji ženama i dalje nameću ograničene uloge, posebno u tradicionalnim, ruralnim i ekonomski nerazvijenim sredinama. Pored toga, nedovoljna edukacija o pravima, strah od stigmatizacije i nepoverenje u institucije dodatno obeshrabruju žene da koriste svoja zakonska ovlašćenja. Neophodno je stoga i dalje raditi na osnaživanju žena kroz obrazovanje, unapređenje pristupa pravdi, kao i jačanje kapaciteta državnih organa za doslednu i efikasnu primenu prava. Prava žena u braku ne mogu se posmatrati kao konačno rešeno pitanje, već kao proces koji zahteva stalnu društvenu pažnju, pravne inovacije i senzibilisanu primenu postojećih propisa. Samo tako moguće je ostvariti suštinsku, a ne samo deklarativnu ravnopravnost među supružnicima, kao osnov pravednog i dostojanstvenog porodičnog života.

LITERATURA

1. Akrap, P. (2022). Položaj žena u suvremenom društvu: sociološko istraživanje stanovnika grada Split, Hrvatska
2. Alić, A. (2012). Struktura i dinamika obiteljske kulture. Sarajevo: CNS, Bosna i Hercegovina
3. Bujuklić, Ž. (2013). Rimsko privatno pravo. Treće izmenjeno izdanje. Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Beograd, Srbija
4. Bukal, A. (2022). Uloga žene u obitelji: nekad i sad. Zagreb, Hrvatska
5. Čović, A. (2020). Zaključenje i prestanak braka u šerijatskom pravu, Beograd, Srbija.
6. El’Ahkamu-šerija, paragraf 206.
7. Golubović, Z. (1981). Porodica kao ljudska zajednica. Zagreb, Hrvatska
8. Huseinspahić, A. (2011). Tutela mulierum i pravni položaj žene u braku u starom veku. Pregledni naučni rad, *Analiza pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, Pravni fakultet u Zenici, Zenica, Bosna i Hercegovina 4(08), 201-234.

9. Ilić, S.M. (2020). Pravni položaj žene u predosnovi građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd.
10. Kadam, T. (2015). The Impact of Arranged Marital Customs on Women's Autonomy in Rural India. DePauw University,
https://scholarship.depauw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1027&context=studentresearch&utm_source=chatgpt.com preuzeto 05.09.2025.
11. Kašić, B. (2011). "Subjekt u ženi". U I. Radačić i J. Vince Pallua (Eds.), Ženska ljudska prava: Razvoj na međunarodnoj i nacionalnoj razini 30 godina nakon usvajanja Konvencije UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska, 2011.
12. Magezis, J. (2001). Ženske studije. Fond otvoreno društvo
13. Mitrović, M., Bovan, S. (2009). Osnovi sociologije i sociologija prava. Službeni glasnik, Beograd, Srbija
14. Novi zavet. (1990). XI. izdanje. Zagreb: Britansko i strano biblijsko društvo, Hršćanska sadašnjost. (Efežanima 5), Hrvatska
15. Ombla, P. (2024). Imovinskopravni položaj žene u rimskom pravu. Diplomski rad, Zagreb, Hrvatska
16. Ponjavić, Z. (2014). Porodično pravo. Četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Službeni glasnik, Beograd, Srbija
17. Porodični zakon, ("Sl. glasnik RS", br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015, Službeni glasnik Republike Srbije
18. Stanojević, O. (2000). Rimsko pravo, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
19. Stefanović, N., Zarubica, S. (2020). Koncept braka u Rimskom pravu i položaj žene u njemu, Pravo- teorija i praksa, 37(2), 35-47.
20. Ustav Republike Srbije, ("Sl. glasnik RS", br. 98/2006 i 115/2021), Službeni glasnik Republike Srbije
21. Zakon o nasleđivanju, ("Sl. glasnik RS", br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015), Službeni glasnik Republike Srbije

SUMMARY

This research paper provides a historical and comparative overview of the legal status of women in marriage, showing how social norms, religious teachings, and legal systems have shaped the role of women in marital unions throughout different eras. Historically, women were often legally and practically subordinated to men,

lacking the right to make independent decisions about their lives, property, or bodies. With the evolution of society and the rise of human rights and gender equality ideologies, the legal position of women has gradually improved. Today, women are formally recognized as equal in marriage, as affirmed by the Family Law of the Republic of Serbia and various international legal instruments. However, despite legal equality, challenges remain in practice- such as economic dependence, traditional beliefs, and gender-based violence. The paper concludes that the struggle for the full realization of women's rights in marriage is ongoing and requires continuous monitoring, education, and consistent implementation of legal measures to achieve genuine equality and protect the dignity of every woman.